

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0230

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TRIGESIMUM XXXIV. HOOFDSTUK.
QUARTUM.*Restiaria alba. Caju Moron. Caju Totarra.**De witte Londt-Boom.*

Restiaria duplex est, alba & nigra, maxime inter sese differentes, unde & utrique singulare tributum caput.

Restiaria alba humilis ac tenuis est arbor, raro virum crassa, cujus cortex est glaber, ex fusco & cinereo variegatus, parumque maculatus, unde & cutim Leguani quodammodo refert, interne succosus, lentus, flexilis, ac facile a ligno separandus, raros gerit ramos comamque tenuem, ramulorum ac rachidum supremum lanuginosum est. Folia ab utraque parte ramis insident inordinata, palmam longa, ultra transversalem palmam lata, ad oras subtiliter ferrata, sed non profunde, multis venulis rugosa, superne ex nigro virentia nec splendens, inferne albicantia & grisea, ad tactum mollia & lanuginosa, quædam spithamam longa sunt, quædam dimidio breviora, ac plurimum exesa, inferne etiam obfessa sunt plurimis lanuginosis verrucis seu tuberculis.

Primo propullulantia foliola longe aliam habent formam, latissima nempe, & ad latera unum alterumve angulum gerunt expansum, unde trigona & pentagona videntur, Vitis foliis similia, sed mollia, & lanuginosa, hæc plerumque progerminant, si veteres trunci amputentur, qui novos emittunt furculos. Folia contrita odorem spirant *Sampacæ* florum, sed facile exsiccantur, ita ut sonora sint. Adulta inferius sunt subrotunda, in medio autem latissima, sex nempe digitos transversales lata sunt illa, quæ palmam longa sunt. Costæ illorum majores, seu primariæ rarissimæ sunt, & oblique admodum decurrunt, quarum tres prope petiolum concurrunt.

Flores parvis racemis insident, qui primo sunt pallide virentia, lanuginosa, & pentagona capitula, in flosculos sese aperientia albos, pentapetalos quoque, in quorum centro decem brevia & lutea locantur stamina, in quorum medio rugosum excrescit pistillum, Sambuci flores referunt, sed inodori sunt fere, saltem debilissimi.

Fructus sunt pilulæ quædam, externe pallide virentibus apicibus obductæ, instar capitum *Bardanæ*, qui tamen multo sunt flaccidiores, totusque fructus vix ejus magnitudinem habet, non autem acutus est, vel adhærens, sub lignoso ejus putamine quinque reconduntur cellulæ, in quibus semina continentur pusilla, fusca, & angulosa instar illorum *Acetosæ*, sed minora.

Arboris lignum est leve, siccum, nec durabile, nisi sicco tempore & decrescente luna cædatur, & fumo induretur, unde lentum, durum, ac durabile est.

Hæ arbores plerumque copiosæ in planis obcurrunt collibus, desertis hortis, similibusque locis, soli bene expositis, ubi & levem formant silvam, quæ apta quoque est, ut *Caryophyllorum* arbusculæ in hac plantentur.

Nomen. Latine *Restiaria alba*, ex foliorum colore, & *Perticaria prima*, ab ejus usu; Malaice *Caju Totarra*, *Caju Moran*, & *Totarra Itam*, ex corticis colore, h. e. anguina arbor & restiaria. Amboinice in *Hitoea Aymette*, h. e. lignum nigrum a corticis colore, quod nomen cum multis arboribus ipsi est commune, proprie autem vocatur *Mulebua*, h. e. Leguani dorsum, quod cortex, uti dictum est, representat, in *Leytimora Sappar* vocatur. In *Loehcæ Amakin Abbal*, h. e. *Soccus silvestris*, vel magis proprie vocatur *Mare*. In *Ternata Disau Sayo*, & *Mobutoe*.

Locus. In hisce potissimum crescit insulis Orientalibus, ibi vulgatissima est arbor.

Usus. Hoc lignum quotidiano in usu est ad ædificationem, tam ad ædium tecta, sepes, & ad omnia opera, ad quæ fustes, pali, & tigna requiruntur; constructiones quævis ex hoc etiam formantur, quas non durabiles esse oportet, ac tandem optimum præbet

Tom. III.

foco

Restiaria is tweederley, witte en swarte, doch merkelijk van malkander verschillende, daarom wy ieder een byzonder Kapittel geven.

De witte Londt-boom, is een lagen en dunnen boom, zelden een man dik werdende, de bast is effen, uit den bruynen en graauwen gemengt, een weinig gespikkeld, en daar door de buyd van een Leguaan eenigzints verbeeldende, binnen zappig, taay, buygzaam, en laat zig van 't hout afschillen. Hy heeft weinige takken, en een ydel loof, 't voorste der takken en ryskens is wolachtig. De bladeren staan te wederzyden aan de takken, doch zonder order, een band lang, ruym een dwers-band breed, en aan de kanten fyn gezaagt, doch niet diep, met veele adertjes, rimpelig, boven swartgroen, en doots, van onderen witachtig en grys, mede zagt of wolachtig in 't aantasten, zommige zyn een span lang, zommige maar half zo lang, en de meeste doorvoren, van onderen ziet men ze ook behangen met veele wolachtige wratjes of knopjes.

De eerst uitkomende blaadjes zyn van een beel andere gedaante, te weten zeer breed, aan de zyde met een of twee uytstekende boeken, waar door zy drie en vyfhoekig werden, en 't wyngaard-loof gelyk, doch zagt, en wolachtig; dit ziet men gemeenlyk als men de oude stammen afsnapt, die dan jonge scheuten voortbrengen. De bladeren gebandelt, rieken wat na *Tsjampacca* bloemen, maar worden ligt droog, zo datze rammelen. De volwassen lopen agter wat rond toe, zyn egter in de midden breedst, te weten zes dwers-vingers, van de gene die een band lang zyn. De principaalste ribben zyn weinige, en lopen zeer schuyns, waar van drie agter by den steel te zamen staten.

Het bloeyzel komt voort aan kleyne trosjes, zynde eerst bleek-groene, wolachtige, en vyfhoekige knopjes, die bun openen in kleyne witte bloempjes, ook van vyf blaadjes gemaakt, daar binnen tien korte en geele draadjes, en in de midden een ander ruyg knopje, de *Vlier*-bloemen gelykende, doch zonder, of met een slapen reuk.

De vruchten zyn eenige pillen, van buyten met bleek-groene spitzen bekleed, als de groote kliffen, dog veel slapper, en de geheele vrucht is qualyk zo groot als een gemene kliffe, doch gantsch niet scherp of klevende, ook onder een boutachtige schaal ziet men 5. Celletjes, en daar in kleen, bruyn, en boekig zaad, gelyk dat van *Zuring*, doch kleender.

Het hout is ligt, droog, en van zelfs niet durabel, het zy dan dat 't by droog weer en afgaande Maan gekapt, en een weinig berookt werd, waar door 't hard, of eygentlyk taay, en duurszaam word.

Deze bomen vind men gemeenlyk veele by malkander op vlakke beuvelen, verlatene thuynen, en diergelyke plaatsen, die wel ter Sonne staan, alwaarze een licht bosje maken, bequaam om jonge *Nagel-boompjes* daar in te plantten.

Naam. In 't Latyn *Restiaria alba*, na de couleur der bladeren, en *Perticaria Prima*, van haar gebruyk. Op *Maleyts Caju Totarra*, *Caju Moron*, en *Totarra Itam*, van de couleur des schorffe, dat is *Stange-boom* en *Londt-boom*. Amboinsch op *Hitoe Aymette*, dat is swart-hout van de couleur der schorffe, een naam met veele bomen gemeen; eygentlyk *Mulebua*, dat is *Leguaans-rug*, waar na, als gezegt, de schorffe gelykt. Op *Leytimor* biet by *Sappar*. Op *Loehoe Amakin Abbal*, dat is wilde *Soccus*, of eygentlyker *Mare*. In *Ternaten Disau Sayo*, en *Mohutoe*.

Plaats. Hy waft meest in deze Oosterfche Eylanden, en is aldaar over al gemeen.

Gebruik. Dit hout is een dagelyks gebruyk tot alderhande buytwerk, zo in den buysbouw tot het dakwerk, beyningen te maken, en alles daar toe men stangen, stokken, en sparren gebruyken moet; men maakt 'er ook alderhande stellingen van, die niet lang duren zullen, en

A a

ten

foco lignum; Nunquam est adhibendum ad quodvis opus, quamdiu cortice est obductum, quum collos facile generet, sed decorticandi sunt trunci & rami, qui per aliquod tempus Soli, vel quod melius, fumo sunt exponendi.

Tempore quinti Amboinensis belli, quod per Ternatensem praefectum *Quimelaba Madjira* excitatum est, alius ejus usus, non minus utilis quam necessarius innotuit, restes nempe seu igniarios funes ex ejus cortice neverunt, qui alioquin ex *Calappi* putamine formabantur, qui usus nobis re ipsa, istius belli tempore, multum commodi adtulit, quum antea hi saepius quam maxime desiderabantur, primo externa rugosa pellicula abraditur, ac residuus flavus cortex seu liber decorticatur, qui recens baculis ligneis contunditur, ac per diem ad solem ficcatur, ac tandem funis bombardarius ex ipso formatur, quod facile peragitur, atque a pueris, ancillis, & quibusvis instituitur hominibus. Si inter nendum nimis exsiccet, aqua pauxillum conspergendus est; hic restis est ex fusco ruffus, vix digitum crassus, ignemque optime alit, atque omni in re tam praestans est ac ille *Calappi*, utrique autem in India multo aptiores sunt *Belgarum* reste, qui facile putrescit, & si semel sit madidus, non cito exsiccat. Multi cives & pauperes in *Ternata*, *Tidora*, & *Amboina* victum habent per restem hunc fabricandum, ita ut aliae provinciae hunc itidem adquirant. Hujus inventionis laus *Boetonensibus* est adscribenda, qui nobis primum hanc demonstrarunt arborem in *Manipa* anno 1654. quum illud bellum saevissimum esset.

Vocatur itidem *Caju Russa*, quia cervi ejus umbram amant, & cornua huic adfricant.

Tabula Centesima Decima Nona

Ramum exhibet *Restiaria alba*.

CAPUT TRIGESIM. QUINTUM.

Restiaria nigra. Mulebua.

Secunda *Restiariae* species tenuis quoque est arbor instar praecedentis, raro viri crassitiem adtingens, sed rectiorem gerit truncum.

Hujus cortex multo melius cutem refert *Leguani* quam prioris, est enim glaber, ex fusco niger, multisque parvis ac luteis maculis variegatus, multo autem fragilior est praecedenti, unde & ad restem nendum non ita aptus: Ejus folia majora sunt, ultra spithamam longa, septem & octo pollices lata, ad oras profundius ferrata, & infra cordata, in medio latissima, tres autem magni nervi prope petiolum concurrunt, suntque rugosa admodum, & ad tactum lanuginosa, ac si arena essent conspersa, quales sunt & superiores furculi.

Fructus copiosiores simul dependent quam in praecedenti, nec externe molles gerunt apices, sunt autem pentagoni, seu ex quinque alis constant, qui tenui lignofoque cortice obducuntur, qui in maturis dehiscit, in quibus ex nigro splendentia conspiciuntur femina. Si rami amputentur, mucus exstillat *Papedam* referens. Hujus arboris lignum pallidius rufescit quam praecedentis, ac fragile est.

Nomen. Latine *Restiaria* seu *perticaria nigra* & *Secunda*. Belgice *swarte Londt-boom*. Malaice *Caju Totarra Itam*, uti praecedens. Amboinice *Mulebua*, quod magis proprie est huic quam priori. In *Hitoea* peculiariter vocatur *Umarea*, *Amare*, & *Amake*, *Baleyen* *Bintano*.

Locus. In levibus itidem crescit collibus, ac desertis hortis, uti antecedens.

Ufus. Altior excrecit prima, hinc ad postes, qui Malaice *Totarra* vocantur, aptior est priori, hi autem leviores sunt & fragiliores, unde & *Caju Gabba Gabba* dicitur, quod nomen ipsi commune est cum *Clompano minore*, ac subsequente *Hunut*. Ex ejus cortice restis etiam defectu alius fabricari posset, non autem ita solidus ac praestans est ac prioris. In quibusdam *Hitoen* *sibus* pagis potus *Saguerus* hoc cortice amarus redditur, defectu veri *Oebat*: *Baleyenses* folia *Bintano* aliis oleribus adcoquunt & edunt.

N. B. Huic capiti nullam adjectam inveni figuram.

CAPUT

ten laatste is 't nog goed brandhout. Men moet het nooit in eenig werk gebruyken, zo lang 'er den bast nog om is, want het ligt wormen genereerd, maar men moet hem afschillen, en de blote stangen een tyd lang in de Son, of, dat beter is, in de rook stellen.

Ten tyde van den vyfden Amboinschen oorlog, door den Ternataansen Stadhouder *Quimelaha Madjira* verwekt, heeft men nog een ander, niet min nuttig als nodig gebruyk aan dezen boom gevonden, te weten, Lonten uyt deszelfs bast te spinnen, die men anders van de *Calappus* bolster maakt, welke inventie ons inderdaad, ten tyde van die oorlog, groot gerief aangebragt heeft, daar men te vooren dikwils daarom verleen was; men schraapt voor eerst de buytenste ruwe buyt af, en schilt de resterende gebele bast af, die men zo versch met boude klepels klopt, weder een dag in de Sonne droogt, en ten laatste tot Lonten spint, 't welk ligt toegaat, en van jongens, meyden, en alderbande gefinde kan gedaan werden. Zo ze in 't spinnen te droog valt, moet menze wat met water bevochtigen; deze bast-lond is bruyn-ros, schaars een vinger dik, houd een goede kool, en in alles zo goed als de *Cocus-londt*, maar alle beide in Indien veel bequamer dan de *Hollandze londt*, dewelke licht verrot, en eens vochtig zynde, langzaam opdroogt. Veele Burgers en arme luyden in *Ternaten*, *Tidore*, en *Amboina*, generen hun met londt-spinnen, zo dat nu ook andere Provincien daar mede gerieft worden. Den lof van deze inventie moet men de *Boetonders* toeschryven, die ons eerstmaal dezen boom gewezen hebben op *Manipa* in 't jaar 1654. als de voornoemde Oorlog op 't bevigste was.

Hy wert ook genaamt *Caju russa*, om dat de *Hartebeesten* zig graag daar onder ophouden, en baare boorns tegens de stammen wryven.

De hondert en negentiende Plaat

Vertoont een Tak van de witte Londt-Boom.

XXXV. HOOFDSTUK.

De swarte Londt-Boom.

DE tweede zoorte van *Restiaria* of *Londt-boom*, is mede een dunne boom, gelyk de voorige, zelden de dikte van een man bekommende, doch regter van stam.

Deze schorffe gelykt veel beter na 't vel van een *Leguaan*, dan van 't vorige, want zy is effen, bruyn-swart, en met veele kleene en geele spikkeltjes bezet, maar veel brofser dan de vorige, en daarom tot het londt-spinnen zo bequaam niet. De bladeren zyn groter, een span lang en meer, 7. en 8. duymen breed, aan de kanten dieper gezaagt, agter hertvormig, doch in de midden breedst, drie groote zenuwen stooten by den steel te zamen, zy zyn zeer ruw, en wollig in 't aantasten, als ofze met zand bestrooyt waren, als mede de voorste telgen.

De vruchten hangen meer by malkander als aan de vorige, hebben geen weeke spits van buyten, maar zyn vyfhoekig, of uyt vyf vleugelen gemaakt, dewelke een dunne boutachtige schel hebben, die in de rype opberst, en daar in ziet men swartblinkend zaad. Als men de takken afkapt, loopt 'er een slym uyt als *Papeda*. Het hout is mede licht-roffer dan 't vorige, en broser.

Naam. In 't Latyn *Restiaria* of *Perticaria nigra* en *Secunda*. Op Duitfch swarte *Londt-boom*. *Maleyts* *Caju Totarra Itam*, als 't vorige. Amboinisch *Mulebua*, eygentlyker dan 't vorige. Op *Hitoe* noemt men het in 't byzonder *Umarea*, *Amare*, en *Amake*, de *Baleyers* *Bintano*.

Plaats. Het wast mede op ligte heuvelen, en verlatene thuyren, gelyk het vorige.

Gebruik. Hy wast hoger dan de voorgaande, daarom is hy tot stangen (die men in 't *Maleytsche* *Totarra* noemt) alzo gebruykelyk als de vorige, doch deze zyn lichter en brofser, daarom men 't ook *Caju Gabba Gabba* noemt, een naam gemeen met 't voorgaande *Clompanus minor*, en 't volgende *Hunut*. Uyt den bast zoude men ter nood londt konnen maken, doch die zyn verre zo wast en goed niet als van 't vorige. In zommige *Hutoeze* dorpen makenze den drank *Saguer* daar mede bitter, by gebrek van 't regte *Oebat*. De *Baleyers* eeten de bladeren van haar *Bintano*, onder andere *Sajor* gekookt.

N. B. Ik heb by dit Hoofdstuk geen aftekening gevonden.

XXXVI.